

Yusif Həsənbəyin yaradıcılıq təkamülü...

(əvvəli ötən sayımızda)

Yusif Həsənbəy ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın bu günü və gələcəyini düşünən dövlətimizin başçısının tarixi məqamlarını poeziyasına gətirmişdir. Xalqın nicatını öz çiyinlərində daşımayan lider yoxsa o Məmləkətdə - real məkan və zaman sual altında olur, hətta ən həqiqətə uyğun görüntüyə də şərti yanaşılır. "İnanmışıq, inanırıq", "Bakıya gəmi gəlir" şeirləri Heydər Əliyevin siyasi addımlarının poetik təsvirilə bağlı yazılmışdır. Bu tarixlər mənim yadımdadır və kinolenti kimi gözlerim önündən keçir. 1994-cü ildə hökuməti ələ keçirməkdə bulunan bəzi siyasi qüvvələr ölkədə qarmaqarışıqlıq yaratmağa səy göstərirdi, hətta respublika vətəndaş müharibəsinin bir addımında idi. Bu vaxt (4 oktyabr, 1994) Prezidentimiz Heydər Əliyev televiziya ilə üzünü xalqa tutdu, demokratiyanın qorunmasına çağırırdı. Bu faktı xatırlatmaqda iki məqamı nəzərə alırdım. Birisi belə bir mürciəti tarixin elə mərhələsində baş verir, xalq sanki başını itirmişdir, siyasi və mənəvi dəyərlər təhlükə qarşısındadır, digəri poeziyanın mahiyyətindən, şairin təbiətindən irəli gələn poetik məqamlardır. Lirik poema nikbin fabula ilə başlayır (buna inanırıq) romantik ovqat yaradır:

**Çıxıb yazdan sən Qarabağ -
Cıdır düzü, mağar yeri.
Turşsu üstə yallı gedir
Qarabağın gözəlləri.
Səpir Şuşa yollarına
Güllərini dağ yəlləri.
Qarabağa müjdələrlə
Gəlir bu gün el rəhbəri...**

Bu, bir nikbin təəssüratdır, şairin yaradıcılığına xas xüsusiyyətdir, emosional karakteri üçün təbii haldır. Qarabağ gecmi-tezmi düşmənin nəzarətindən çıxacaqdır, tarixi-millî aksiomdur. Amma bu zərurət o zaman reallaşır xalq öz dövlət başçısına inanır. Heydər Əliyev ötən əsrin 90-cı illərində yaranan siyasi böhrandan çıxış yolunu tapmalı idi və şəxsi nüfuzundan, Prezident statusundan qaynaqlanan ciddi addımı atdı və bir daha inandı ki, xalq ona inanır, onun siyasi qüdrətinə güvenir. Belə bir həqiqəti şair Yusif Həsənbəy duymaya, əyani görməyə bilməzdi və həm xalq, həm də öz adından "İnanmışıq, inanırıq" deməyə, yazmaya bilməzdi, "xalqın, müdrik dayacağına inanmışıq, inanırıq, - deməzdi!

**Dövrəsində ellər sıx-sıx!
Onun nadir kamalına,
Sülh, azadlıq amalına -
İnanmışıq, inanırıq!**

Poemada şairin səmimiyyəti onunla oxucu arasında adekvat münasibəti reallaşdırır. Qarabağın işğalının sosial-siyasi mənasının bədii dəyəri poeziyada həllini tapdı.

Şair Yusif Həsənbəy ulu öndər Heydər Əliyevin sağ ikən, dövlətin sükanı arxasında ikən - Prezidentliyi illərində şeirləri və poemaları ilə şəxsi hörmətini, siyasi xəttini alqışlayan sənətkarlardan biridir. Odur, şair aldığı təəssüratı yubanmadan şeirin dilinə çevirir, poeziyanın bir dəyəri də belə ovqatı şərtləndirir, oxucularda dərin izlər buraxır. Xəzərdə xalqımızın

görkəmli şəxsiyyətlərinin adını yaşadan gəmilər üzür, dalğalar beşik kimi bu gəmiləri yırğalayır, əzizləyir. Belə gəmilərdən biri də "Prezident Heydər Əliyev"-in adına hazırlanmışdır. Gəminin gəlişi Yusif Həsənbəydə daxili oyanışını, ilhamını coşdurmuşdur. Poemasını da "Bakıya gəmi gəlir" adlandırmışdır. Əsər Xəzərin ritmləri əhəngində yazılmışdır:

**...Gəmi gəlir -
Zümrüd-zümrüd
Şəfəqlərin qanadında!
Gəmi gəlir -
Çiçək-çiçək küləklərin
qanadında!
Bakıya bir gəmi gəlir -
Ümummilli liderimiz
Heydər Əliyev adında!**

Heydər Əliyevin şəxsiyyətini simvollaşdırmaqla yanaşı, xalqın ümumi liderinin müasir dövlətçiliyimiz tarixində əbədiyyətin maddi sübutu, dəyəridir. Eyni zamanda bir əsəri olaraq sevinc, qürur hisslərinin impulsiv təzahürüdür, real faktın funksional rolunu ödəmiş olur. Oxucu əsərlə tanış olub, onun mahiyyətinə varır və ulu öndərin obrazını yaradır yaddaşında.

Diqqətini poemaya, onun təsvir etmə imkanlarına (şairin təfəsrində, dil zənginliyində) yönəldir, bədii özəlliklərinə münasibətini reallaşdırır: Tarixi fakt öz yerində, poeziyanın öz qanunları var axı!

**Gəmi almaz
Gəmi - gövhər -
Görməyib öz həyatında!
Gəmi gəlir, ona sarı,
Havalanan dalğalar da
Bortlarına yetişincə
Diz çökürlər!
Qayalarda köpüklənən
ağ ləpələr
Daşlar üstə
Ağ-ağ çiçəklər əkirlər!**

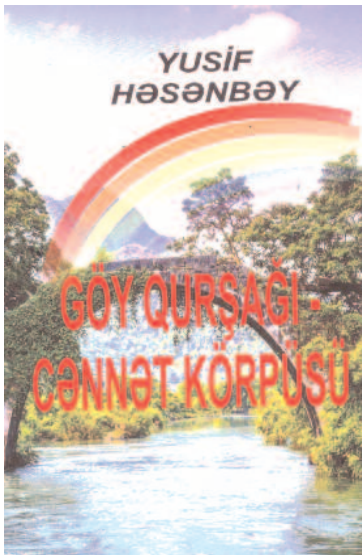
"Bakıya gəmi gəlir" poeması poetik təəssüratın təsirilə yazılsa da, "məlumat-informasiya" səciyyəli deyildir, tarixi bir olayın subyektidir, poetik təcrübəyə də əsaslanmır (istedadla, ilhamla bu anlayışı qarışdırmayaq), təsvirin içəridən gələn obrazlılığıdır, mücərrədçilikdən gələn deyim labirinti yoxdur, oxucu müşahidəsində "gəmi" obrazı "dəniz" obrazı ilə vəhdətdir. Şair Yusif Həsənbəy uzun illər dənizlərdə üzmüşdür, okeanlardan okeanlara adlanmışdır, müxtəlif adlar altında gəmiləri müşahidə etmişdir. Bu dəfə isə o, daha dənizçi deyil, Bakıdadır və sahildən "Prezident Heydər Əliyev" gəmisinin gəlişini seyr edir:

**Gəmi gəlir, yollarında
Nə bir çiçək, nə bir duman!
Qollarını öz sevimli övladına
Geniş-geniş açır Bakı -
Doğma liman...**

Yusif Həsənbəy vaxtaşırı nəsrə də müraciət edir, hekayə, povest və roman yazır, bu, şairin nəsr təfəkkürünün epik zənginliyini sübut edir. "Göy qurşağı - Cənnət körpüsü" kitabında "Əbdül dayı" povesti verilmişdir. Əsərdəki hadisələr bizdən çox aralanmasa da, mürəkkəb bir qısa dövrə təsadüf edir, uydurulmuş hadisələrdən və əyləndirici situasiyalardan uzaqdır, eyni zamanda çox obrazlıdır.

Povest dinamik süjet üzərində cərəyan edir, hadisələrin vəhdəti

pozulmur, müəllif təhkiyəsi Əbdül dayının və sahibkar Məhərrəmin xarakterini gizlətmir, həyat epizodları birbaşa montaj edilmir. Məhərrəm Qorxun - Qaraxanlı yolunu "UA2" maşını ilə gedərkən Əbdül dayıya - bibisinin ərinə rast gəlir və yol yoldaşı olurlar. Gənc və orta yaş həddinə çatmış Əbdül dayını yazıçı belə təqdim edir sualı özünə verməklə: "Bəlkə sanballı bir təşkilatın rəhbəri, ya varlı - karlı kişi, sözü daşdan keçən nüfuz sahibidir? Xeyr. Nə eləsindən,

nə beləsindən! Qohumdu! Amma nə olsun ki? Əbdül dayı qohum yox, lap Allahın bacısı oğlu olsa belə qabağından yeməyən Məhərrəm onun başına dolanmayaacaq!" Həqiqətən, Əbdül dayı çoxuşaqlı ailənin başçısı, əlinin qabarı ilə dolanan kişidir. Məhərrəm isə başqa bir qütbə dayanan gənc, bibisi qızını (Əbdül kişinin qızı Nurcahanı) sevən "əlləm-qəlləm", pul qazanmaq arzusunda olanıdır. Əbdül dayının belə bir əqidesi vardır: "Yaradanın yaratdığını yaşatmaq borcumuzdur" və bir addım da bu fikrindən geri çəkilmir.

Mən bir oxucu kimi soruşuram özümdən: "Rayon kəndlərində baş verən korrupsiya, rüşvətxorluq, haqsızlıq haradan qaynaqlanır?" Demək başsızlıq, hərbə-zorbalıq, vəzifədən sui-istifadə və s. beləmi davam edəcəkdir? Müəllif hələlik suala cavab vermir, səbəbini axtarır. Belə neqativ halların ümumiləşmiş tipi Seyidlər kəndidir, vəzifə qamarlayan sovxoz direktoru Alsoltan, Qaraxanlı Dövlət Bankının direktoru Bədəlov (əsərdə onlar görünməzlər), rayon prokurorun köməkçisidir. Deməli, ictimai mühit ləkələnmişdir.

İlk epizodlarda Məhərrəmin stabil xarakteri görünür, hətta yüngülxasiyyətli təsiri bağışlayır, hər şeyə qarışır, özündən deyir və s. Lakin "atar damarı" da var və gileylənir, əslində tənqid edir, deyir: "Əlim hər şeyə çatırdı. Ancaq rayonun xakalarını doyduca bilmədim. Prokuror cinayət məcəlləsini qoydu qabağıma, millis rəisi pistolet göstərdi. Bir tütüncülük sovxozu yaratmışdım. Onu dondurdum". Adama elə gəlir Bakıdan aralı - uzaq kənd - bölgə mühitində müstəqilliyimiz yoxdur, lap feodal-patriarxal mənzərəni xatırladır: kasıb da, varlı da qazanmağı, şəxsi rahatlığı düşünür-lər, hətta feodal dövrünün maarifçiliyi görünür. Bu adamlar öz şəxsi mənafeləri naminə sərbəstdirlər, sosial-əxlaqi iyerarxizm prinsipinin kənarında dayanırlar. Sosial qruplar arasında ("aşağı-lar" və "yuxarılar") məsafə hissi

kəskinləşir. Əbdül dayı hey yol boyu Məhərrəmin ona verdiyi suallara cavabında da "həyatda hər kəs öz yerini halallıqla ölçməlidir" əxlaqi ilə düşünür. Məhərrəmi Əbdül kişiye yaxınlaşdıran - yazıçının cəhdi - qızı Nurcahana olan sevginin andırılması, bibisi ərinin şifahi razılığını almasıdır. Nurcahan da telefonda buna işarə verdi, əks halda ona varlı bir yerdən elçi gələcəyilə "hədələməkdir". Amma hələlik onun - Məhərrəmin bu proqnozu alınmır; iş elə gətirir Qaraxanlıdakı Bank müdiri Bədəlovun tapşırığı: xəstə, qorxulu mal-qaranın etini camaata sırımaq, bu yolla pul qazanmaq - Əbdül dayını belə bir tapşırıq qəzəbləndirir və Məhərrəmə qarşı onda nifrət yaradır: "Deməli, Məhərrəm o xəstə heyvanları kəsdirəcək. Bu ətlər də dükən-bazarlarda satılacaq, xəstəxanalarda, uşaq bağçalarında bunlardan ləzzətli xörəklər bişiriləcək?" - Məhərrəmə bu anti humanist hərəkətlər çatmır, onu düşündürən ancaq Nurcahana qovuşmaqdır. Onda - gənc sahibkarda hələ feodal əhvalı mövcuddur, sərvət meyilləri öndədir. Əbdül dayı xarakterində "insan sərvət üçün deyil, sərvət insan üçündür" mövcudluğunu itirməmişdir.

Yazıçı Yusif Həsənbəy Məhərrəm surətilə zərif şəkildə sahibkarlıq peşəsinin nüanslarına toxunur, onun mahiyyətinə işarələr edir: alqı-satqı, ticarət münasibətləri sağlam düşüncənin məhsulu olmalıdır: insanların həyat tərzində, məişətində olan silki - korporativ hədlər fərdlərin maddi vəziyyətini, sərvətlərini ciddi qaydada tarazlaşdırır, bir şərtlə, insanın sağlam yaşamasına yönəldilsin. Müəllif ölkədəki hərcmərcliyi Məhərrəmin dar, məhədd, utilitar yanaşması ilə oxuculara çatdırır: "Ölkədə qana-qan, qana-çat başlanmışdı. Bəzi nazirlər balanslarında olan mülkləri, torpaq sahələrini, dövlət əmlakını dollara çevirib altlarını doldurdular. İcra hakimiyyəti başçılarının sərəncamı ilə kəhrizlər, bulaqlar, göllər tikanlı məftillərlə çəpərlənir, örüşlər, yaylaqlar imkanlılar arasında bölüşdürüldü". - Bu etiraf yazıçının da, bu sətirlərin müəllifinin də yaddaşından obrazın dilinə keçmişdir. Bəli, müstəqilliyimizin ilk illərində "özləşdirmə"-nin acı taleyini yaşamışdıq. Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci gelişindən sonra ictimai mühitdə oyanış, qayda-qanun, nizam-intizam bərqərar olmağa başladı. Məhz Əbdül dayının gözlərtisi də bu deyildimi?! Əbdül dayı halallığı sevəndir və Məhərrəmi də bu əxlaqa çağırır, praktik (yol əhvalatları ilə bağlı) əməllərlə. Yazıçının təhkiyəsindən: "Əbdül dayı basıb-kəsən, atıb-tutan olmasa da fit anlayan, işarə qanan adamdı. Məhərrəmin onun bostanına atdığı daşları nəinki görür, o, hətta bu daşların əlvan rənglərinə heyran olurdu". Əbdül dayı namuslu kişidir. "Qız yükü, duz yükü! İndi əksər valideynlər qızlarını dallarına şəlləyib meydan-meydan, bazar-bazar gəzdirlirlər ki, çox yağlı olmasa da, heç olmasa ortabab bir müştəriyə ötürsünlər". Hələlik (müstəqilliyimizin ilk illərində) ictimai və mənəvi həyatımızın əxlaqi dayaq-ları titrəyir, tənzimlənmənin qayda-qanunları cızığından çıxmışdır, ona görə ki, bu tənzimlənmə insanın həm obyektiv, həm də subyektiv sahələrini əhatə etməkdə acizdir, lazım gəlir ki, nüfuzlu bir

şəxsiyyət: böyük dövlət xadimi hakimiyyətin idarə olunma mexanizmini yoluna qoysun və bu, daha artıq ölkəyə qədəm qoymuşdur, bölgələri gəzir, əhalinin durumu ilə, əhval-ruhiyyəsilə, iş şəraitilə tanış olur. Bu xəbər Qaraxanlı elətinə də çatmışdır. Və oxucu Əbdül dayının halal boya-başa çatdırdığı, oxutdurduğu rəssam-xalçaçı qızı Nurcahana tanış olur. Hələlik intellektual səviyyəsi aşağı olan Məhərrəmin sevdidi qızıdır: O, Heydər Əliyevlə görüşsə (inanır) əliboş istəmir qarşılaşsın: "Bir xalça toxuyub, ortasında da öndərimiz Heydər müəllimin şekli. Deyir hansı marketdəsə divardan asdırıb sərgiləyəcək. Sonra da öndərin özünə bağışlayacaq o xalça - əsəri".

Ulu öndərin geliş xəbəri əsərə təsadüfi düşməmişdir: mən povestə siyasi-sosial rəng vermək fikrindən uzağam, yazıçının belə bir ideyası da yoxdur. Lakin Yusif Həsənbəy əxlaqi sərvətlər müstəvisində qanunlara, prinsiplərə, davranış normalarına hörmətdən ictimai rəyi nəzərə almışdır. Xalq, əhali Öndər Heydər Əliyevin siyasi-sosial-mənəvi kursunu alqışlayır; bu isə obyektiv göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bu, fərdlərin və sosial qrupların əxlaqi seçmədə rəyidir, ilkin əxlaqi mövqeyidir. Əbdül dayının timsalında bu istəyi eşidirik: "Bizim dünyamızda peyğəmbər misallı, yəni, uzaqqören, millət himayədarı, insanlara qayğı, hörmət göstərən bir tarixi şəxs var, o da Öndərimizdir. Deməli, Heydər müəllim keçməli bu yoldan. Bu yolu da səması dərin, buludları ləçək-ləçək, üfqləri geniş, ətrafları gül-çiçəkli olmalıdır".

Povestdə obrazlar bizə tanış və doğmadılar, sevməyi və nifrət etməyi bacarırlar, bu "ikilik"də məcburiyyət yoxdur, inandırma vardır. Bir də Məhərrəm obrazının simasında "təmizlənmə" - Aristotelin "katirsis"-i. Bu intəhasız yolda gənc rəssam xalçaçı Nurcahanın da təsiri yox deyil. Yeni nəsil dünyaya təzə, sağlam uşaqlar gətirəcəklər. Hər bir ictimai quruluş bəzi situasiyaları xarakterizə olunur, əgər onun idarəetmə sükanı arxasında xalqın nüfuzunu qazanmış lideri dayanmışsa, belə olanda insanlar əxlaqi seçim edir, azad, sərbəst qərarlar qəbul edir. İctimai rəy bu cür situasiyalara ümumhəmiyyətli qiymət verir. Ayrıca fərd üçün də bu qiymət, bu nümunə də əxlaqın mövcud etalonlarını daha da möhkəmləndirir, bu stabil, dəyişməz kurs - yol siyasi, ictimai xadimin qəhrəmanlıq tərcümeyi-halının tərkib hissəsinə çevrilir.

Yazıçı Yusif Həsənbəy "Əbdül dayı" povestində görkəmli şəxsiyyətin həyat fəaliyyətinin canlı timsalı kimi əxlaqi ideala malik olduğunu göstərir. Eyni zamanda gənc nəsil həyat fəaliyyətinin mühim sərvət meyillərini, mənəvi dəyərlərini formalaşdırır.

Mən şair və yazıçı Yusif Həsənbəyin yaradıcılığından (kitabdakı əsərləri xatırladıram) aldığım təəssüratı - poeziyasını və nəsrini bir-birlərindən ayırmaq istəmirəm, bu bədii nümunələr üzvi vəhdət yaradır, vaxtilə deyilmiş bu obrazlı fikri xatırladım. "Bədii əsərin ayrı-ayrı elementləri bir-biri ilə dəstəkdəki güllər kimi yox, çiçəklənmiş bitkinin hissələri kimi birləşirlər".

Allahverdi Eminov

ƏDALƏT •

4 sentyabr 2019-cu il